

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ SÜRELİ YAYINI
JOURNAL OF PAMUKKALE UNIVERSITY INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

SAYI / ISSUE 3

HAZİRAN / JUNE 2021

e-ISSN: 2717-8471

LYCUS DERGİSİ JOURNAL

<https://dergipark.org.tr/lycus>

e-ISSN: 2717-8471

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ SÜRELİ YAYINI
JOURNAL OF PAMUKKALE UNIVERSITY INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

LYCUS DERGİSİ **JOURNAL**

- Sayı/Issue 3
- Haziran/June 2021

<https://dergipark.org.tr/lycus>

LYCUS DERGİSİ BİLİM KURULU
LYCUS JOURNAL ACADEMIC BOARD

Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Ord. Prof. Dr. Francesco D'ANDRIA
(Accademia dei Lincei, Italy)

Prof. Dr. Francesco GUIZZI
(Sapienza Università di Roma, Italy)

Prof. Dr. Grazia SEMERARO
(Università del Salento, Italy)

Prof. Dr. Havva İŞKAN İŞİK
(Akdeniz Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Levent ZOROĞLU
(Batman Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Musa KADIOĞLU
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Ramazan ÖZGAN
(Selçuk Üniversitesi (Emekli), Türkiye)

Prof. Dr. R. R. R. SMITH
(University of Oxford, England)

Prof. Dr. Thekla SCHULZ BRIZE
(Technische Universität Berlin, Germany)

LYCUS DERGİSİ YAYIN KURULU
LYCUS JOURNAL PUBLISHING BOARD

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Elif ÖZER
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Fahriye BAYRAM
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Bahadır DUMAN
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Ali OZAN
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Esengül AKINCI ÖZTÜRK
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. Coşkun DAŞBACAK
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. Umay OĞUZHANOĞLU AKAY
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. İnci TÜRKOĞLU
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. Evin CANER ÖZGEL
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Ü. Eylem GÜZEL
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Bilge YILMAZ KOLANCI
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Çağrı Murat TARHAN
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Murat TAŞKIRAN
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Barış YENER
(Pamukkale Üniversitesi, Türkiye)

LYCUS DERGİSİ ○ LYCUS JOURNAL

PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ SÜRELİ YAYINI
JOURNAL OF PAMUKKALE UNIVERSITY INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

• Sayı/Issue 3

• Haziran/June 2021

Yayın Sahibi / Owner

Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü adına Müdür
Director on Behalf of Pamukkale University Institute of Archaeology

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK

Yazı İŞleri Müdürü / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Bilal S Ő T

Editörler / Editors

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK

Prof. Dr. Fahriye BAYRAM

Prof. Dr. Bahadır DUMAN

Dr.  gr.  . İnci TÜRKOĞLU

Dr. Bilge YILMAZ KOLANCI

Düzelti ve Redaksiyon / Proofreading and Copyediting

Dr.  gr.  . İnci TÜRKOĞLU

Dr. Bilge YILMAZ KOLANCI

Mizanpaj / Layout

Dr. Bilge YILMAZ KOLANCI

YazıŐma Adresi / Contact

Arkeoloji Enstitüsü, Pamukkale Üniversitesi, Kınıklı Yerleşkesi 20070 Denizli/TÜRKİYE

Tel. + 90 (258) 296 38 95 Fax + 90 (258) 296 35 35 E-mail: lycus@pau.edu.tr

• <https://dergipark.org.tr/lycus>

• <https://www.pau.edu.tr/arkeolojienstitusu>

Lycus Dergisi uluslararası hakemli ve bilimsel, açık eriŐimli bir e-dergi olup yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanmaktadır. Dergide yayımlanan çalışmaların tüm sorumluluğu yazarlara aittir. Pamukkale  niversitesi'nin yazılı izni olmadan derginin tamamı veya herhangi bir bölümü kopya edilemez.

Lycus Journal is an international blind peer-reviewed academic open-access e-journal published twice a year, in June and December. All liability of published articles rests on the authors. The journal may not be copied partially or entirely without written consent of Pamukkale University.

• Lycus Dergisi **ASOS İndeks** tarafından taranmaktadır. / Lycus Journal is indexed by **ASOS İndeks**

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

•Sayı/Issue 3

•Haziran/June 2021

ARAŞTIRMA MAKALELERİ/RESEARCH ARTICLES

Merve Arinç – Murat Çekilmez

- Efes Müzesi'nden Atlı Mezar Stelleri 1
Funerary Steles with Equestrian Figures from Ephesus Museum (Selçuk)

Zeynep Sencan Altınoluk

- Ophryinion Sikkelerindeki Hektor Başı 39
The Head of Hector on the Coins of Ophryinion

S. Sezin Sezer

- Heracleia Pontica Antik Kenti'nden Heykeltıraşlık Eserleri 53
Sculpture from the Ancient City of Heracleia Pontica

Murat Cura

- Farklı Bir Mozaik Kaldırma Tekniği – Zarflama (Controcalco) 77
A Different Mosaic Lifting Technique – Envelopment (Controcalco)

Mesut Yılmaz – Serap Sevgi – Cenk Koparan – Oğuz Çetin

- Hasankeyf Orta Kapı'nın Korunması ve Taşınmasına Yönelik Uygulamalar 93
Applications for the Conservation and Relocation of Hasankeyf Middle Gate

KAZI ve ARAŞTIRMALAR/EXCAVATIONS AND SURVEYS

Murat Türkteki – Deniz Sarı – Fatma Şahin – Sinem Türkteki – Yusuf Tuna

- Anadolu'da Bir İlk Tunç Çağı Kenti: Küllüoba, Genel Değerlendirme
ve 2020 Yılı Çalışmaları 105
An Early Bronze Age City in Anatolia: Küllüoba, General Evaluation and 2020 Season Work

LYCUS DERGİSİ'NİN AMACI, KAPSAMI VE YAYIN POLİTİKASI

Amaç

Lycus Dergisi, her yıl Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan, bilimsel ve hakemli bir e-dergidir. Lycus Dergisi; başta Anadolu Arkeolojisi, Antik Dönem Tarihi Coğrafyası, Prehistorya, Protohistorya, Önasya ve Klasik Arkeoloji, Müzecilik, Eskiçağ Tarihi, Epigrafi, Numismatik, Antropoloji, Arkeometri, Koruma-Onarım, Mimarlık Tarihi gibi alanların konularını kapsayan, disiplinler arası çalışmaları yayımlamayı amaçlamaktadır.

Kapsam

Lycus Dergisi, Anadolu Arkeolojisi, Tarihi Coğrafyası olmak üzere Prehistorik Dönem'den başlayarak, günümüze kadar olan kültür mirası, buluntular, arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarının sonuçları, restorasyon, konservasyon, müzecilik, antropoloji, epigrafi, etno-arkeoloji gibi bilimsel çalışmaları kapsar. Bunların dışında ilk defa yapılan tespitler, uygulamalar ve analiz çalışmalarının yer aldığı yazıları içerir.

Yayın Politikası

- Lycus Dergisi, Haziran ve Aralık ayı olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanır. Hakem değerlendirme sürecinden olumlu görüş alan makaleler, yıllık yayın için belirlenen hedefi aşması durumunda bir sonraki sayıda yayımlanması amacıyla havuzda bekletilir. Makalelerdeki öncelik, yazar tarafından çalışmanın gönderildiği tarih ve makale niteliği göz önüne alınarak belirlenir.
- Lycus Dergisi'ne gönderilen çalışmaların daha önce herhangi bir yayın organında yayımlanmamış olması ve sisteme eklendiğinde bir başka yayın organının değerlendirme aşamasında bulunmaması gerekir. Yayımlanmak üzere gönderilen çalışma, yazarın tezinden (lisans/yüksek lisans/doktora) üretilmişse veya bilimsel bir kongre/toplantıda sunulmuşsa bunun başlığa konulacak dipnot ile açıklanması gereklidir. Bu çalışma, yayın kurulu tarafından uygun görüldüğü takdirde tarih ve yer bildirmek şartı ile kabul edilebilir.
- Başvurunun yapılmasından, yazının yayımlanma aşamasına kadar geçen süreçteki bütün işlemler elektronik ortamda (<https://dergipark.org.tr/lycus>) gerçekleşir. Herhangi bir yazının elektronik sisteme eklenmesi, çalışmanın yayımlanması için başvuru olarak kabul edilir ve değerlendirme süreci başlar. Yazarlar yayımlanmak üzere gönderdikleri çalışmaların yayın haklarını, Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü bünyesindeki Lycus Dergisi'ne devretmiş olurlar. Lycus Dergisi'nde yayımlanan çalışmaların telif hakkı dergiye ait olup referans gösterilmeden aktarılamaz, çoğaltılamaz ve dergi yönetiminden izin alınmaksızın bir başka yayın organında yayımlanamaz. Yayımlanan çalışmalar için yazarlara telif ücreti ödenmez.
- Lycus Dergisi'nde yayımlanmış yazılardan kaynaklanması muhtemel herhangi bir bilimsel, etik ve hukuki sorumluluk, yazar/yazarlara aittir. Bu hususta Dergi, herhangi bir hükümlülük kabul etmez.
- Dergiye gönderilen yazıların dergi kurallarına göre düzenlenmiş olması gereklidir. Yayın alt komisyonu, yazım kurallarına uymayan yazıları yayımlamama veya düzeltmek üzere yazar/yazarlara iade etme yetkisine sahiptir. Lycus Dergisi'nde yayımlanacak makalelerin yazarlarının TELİF HAKKI DEVRİ FORMU'nu eksiksiz doldurarak, ıslak imza ile adresimize göndermeleri gerekmektedir. Çalışma Dergi'ye gönderildikten sonra, hiçbir aşamada, Telif Hakkı Devri Formu'nda belirtilen yazar adları ve sıralaması dışında yazar adı eklenemez, silinemez ve sıralamada değişiklik yapılamaz.

YAYIN İLKELERİ

1. Makaleler World ortamında, Times New Roman harf karakteri kullanılarak yazılmış olmalıdır. Yunanca alıntılar dışında tüm metin tek yazı karakteri ile oluşturulmalıdır.
2. Metin 11 punto; özet, dipnot, katalog 9 punto; kaynakça 10 punto olmalı, tek satır aralıkla yazılmalıdır.
3. A4 boyutundaki yazılarda, sayfanın solundan ve üstünden 3 cm, sağından ve altından 2 cm boşluk bırakılmalıdır.
4. Ana başlık metnin yazıldığı dilde, 11 punto, düz ve kelimelerin ilk harfi büyük harfler ile ortalanarak, koyu yazılmalıdır. Yabancı dildeki başlık, ana başlığın bir alt satırında, 12 punto, italik ve kelimelerin ilk harfi büyük harfler ile ortalanarak, koyu yazılmalıdır.
5. Başlık altında, ortalanarak yazar/yazarların isimleri, 10 punto ve koyu yazılmalıdır. Yazar isimleri yıldızlı dipnot (*) ile dipnotta gösterilmeli, dipnotta ise yazarın akademik unvanı, çalıştığı kurumun adı, adresi ve e-posta adresi ile ORCID numaraları belirtilmelidir.
6. Yazar isimlerinin altında, 200 kelimeyi aşmayacak şekilde, ancak en az 150 kelimelik özet yazılmalıdır. Özetle çalışmanın amacı, içerik ve sonuçları hakkında kısa ve açıklayıcı bilgiler bulunmalıdır. Özeti altında en az 4, en fazla 6 kelimedenden oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Yabancı dildeki çalışmalarda metnin kaleme alındığı dilde ve Türkçe özet, Türkçe yazılmış çalışmalarda ise metin dilinde ve İngilizce özet yer almalıdır.
7. Dipnotlar sayfanın altında verilmeli ve makalenin başından sonuna kadar sayısal süreklilik izlemelidir.
8. Metin içerisindeki alt başlıklarda kelimelerin ilk harfi büyük, diğer harfleri küçük olmak üzere 11 punto olmalı ve koyu yazılmalıdır.
9. Çalışmanın tamamı, özet, kaynakça ve figürler ile birlikte 20 sayfayı geçmemeli, sağ alt köşeye sayfa numarası eklenmelidir. Bu sınırlamayı aşan çalışmalarda, editörlerin takdir hakkı göz önüne alınacaktır.
10. Makalede kullanılacak fotoğraf, resim, çizim ve harita gibi görsel verilerde "Fig." kısaltması kullanılmalı, numaralandırmada süreklilik gözetilmelidir. Metnin içinde kullanılan "Fig." ibaresi parantez içerisinde yer almalıdır. İki'den fazla figür belirtiliyorsa, iki rakam arasına boşluksuz tire (Fig. 2-4) konulmalıdır. Figür çözünürlükleri 300 dpi'den aşağı olmamalı ve JPEG formatında gönderilmelidir. Figürlerin listesi metnin sonunda, kaynakça bölümünün öncesinde yer almalıdır.
11. Kaynakça, makalenin sonunda bulunmalıdır. Kaynakçanın devamında, varsa figürler yer alır.
12. Makaleler, editörlerin önerileri doğrultusunda seçilen çift taraflı-kör hakemlik (gerektiğinde 3. hakeme gönderilebilir) ilkesine uygun olarak değerlendirilmektedir. Yazarın kimliğinden bağımsız olarak değerlendirilen yazılar için hakemlerin gerekli gördüğü düzeltme ve görüşler yazara iletilir. Yazım kurallarına uygun olmayan makaleler ise işleme konulmadan, yazarına iade edilecektir. Yazar, hakemlerden gelecek değişiklik, düzeltme ve ilaveleri yapmayı taahhüt etmiş sayılır.
13. Yayımlanan yazıların bilimsel sorumluluğu yazar/yazarlara aittir. Bu çalışmalar doğrudan ya da dolaylı olarak Lycus Dergisi'nin görüşü niteliği taşımaz.
14. Dipnot kaynakları aşağıdaki kurallara göre hazırlanmalıdır;
Tek Yazarlı Kaynak Gösterme: İnan 1987, 121.
İki Yazarlı Kaynak Gösterme: Şimşek – Duman 2007, 75.
İki'den fazla yazarı kaynak gösterme: Hobbs v.d. 1998, 358.
Birden fazla kaynaktan yapılan alıntıyı gösterme: Kadioğlu 2006, 152; Ismaelli 2009, 25.
Birden fazla soy ismi taşıyan yazarı kaynak gösterme: Dönmez-Öztürk 2006, 95.
*Dipnotlarda sayfa numaraları verilirken, tam aralık verilmeli (İnan 1987, 121-125), "vd., vdd." gibi kısaltmalar kullanılmamalıdır.

15. Kaynakça aşağıdaki kurallara göre hazırlanmalıdır;

• Kitap kaynak gösterme:

Bailey 1980

D. M. Bailey, *Roman Lamps Made in Italy, A Catalogue of the Lamps in the British Museum II*, London, 1980.

Demirhan-Erdemir 2015

A. Demirhan Erdemir, *Prehistorik ve İlk Çağlarda Tıp*, İstanbul, 2015.

Humann v.d. 1898

C. Humann – C. Cichorius – W. Judeich – F. Winter, *Altertümer von Hierapolis*, Berlin, 1898.

• Çeviri Yapılmış Kitabı Kaynak Gösterme:

Deighton 2005

H. J. Deighton, *Eski Atina Yaşantısında Bir Gün*, Çev. H. Kökten-Ersoy, İstanbul, 2005.

Magie 2001

D. Magie, *Anadolu'da Romalılar I, Attalos'un Vasiyeti*, Çev. N. Başgelen – Ö. Çapar, İstanbul, 2001.

• Editörlü Kitapta Bölümü Kaynak Gösterme:

Atila – Gürler 2010

C. Atila – B. Gürler, “Bergama Müzesi'nde Bulunan Roma Dönemi Cam Eserleri”, *Metropolis İonia II Yolların Kesiştiği Yer Recep Meriç İçin Yazılar/The Land of the Crossroads Essays in Honour of Recep Meriç*, Ed. S. Aybek – A. K. Öz, İstanbul, 2010, 47-53.

• Makale Kaynak Gösterme:

Başaran 1990

S. Başaran, “1988 Yılı Enez Kazısı Çalışmaları”, *11. Kazı Sonuçları Toplantısı 2*, Ankara, 1990, 107-123.

Kaya 2009

M. A. Kaya, “Anadolu'da Roma Egemenliği (İÖ 205-25)”, *Doğu Batı Dergisi* 49, Ankara, 2009, 195-234.

Murat 2003

L. Murat, “Ammihanta Ritüelinde Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri”, *Archivum Anatolicum* 4/2, 2003, 89-109.

Şimşek – Duman 2007

C. Şimşek – B. Duman, “Laodikeia'da Bulunan Ampullalar”, *Olba* XV, İstanbul, 2007, 73-101.

• Yayınlanmamış Tez Çalışmasını Kaynak Gösterme:

Söğüt 1998

B. Söğüt, *Kilikya Bölgesi'ndeki Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1998.

Erön 2007

A. Erön, *Anadolu'da Roma Dönemi Tapınaklarında Görülen Bezemeli Frizler*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2007.

• Antik Dönem Metinlerini Kaynak Gösterme:

Antik döneme ait edebi bir metinden yapılan alıntılar, dipnot yerine metin içerisinde ve parantez içerisinde “Plinius (*nat.* V.105)”, “Strabon (XII.8.16)” verilmelidir. Metin ya da dipnot içerisinde kullanılan antik dildeki terimler ya da kısa cümleler italik olarak verilmelidir. Antik kaynaklar *Der Neue Pauly*'de verilen standartlara uygun olmalıdır.

16. Dipnot ve kaynakçada bir yazarın aynı yılda yayımlanmış birden fazla eseri kullanılacaksa, yıldan sonra alfabenin başlangıç harfinden başlayarak küçük harf ekleyerek (Şimşek 2002a, 3; Şimşek 2002b, 231) numaralandırılmalıdır.

17. Başvurular <https://dergipark.org.tr/lycus> adresi üzerinden yapılmalıdır; bununla birlikte gerektiğinde lycus@pau.edu.tr e-posta adresinden de yapılabilir.

Hasankeyf Orta Kapı'nın Korunması ve Taşınmasına Yönelik Uygulamalar

Applications for the Conservation and Relocation of Hasankeyf Middle Gate

Mesut YILMAZ*

Serap SEVGİ**

Cenk KOPARAN***

Oğuz ÇETİN****

Özet

İlisu Barajı ve Hidroelektrik Santrali (HES) Projesi'nin tamamlanmasıyla büyük bir bölümü su altında kalmış olan Hasankeyf Aşağı Şehir bölgesindeki kültürel varlıkların belgelenmesi, korunması ve kurtarılmasına yönelik geniş kapsamlı kurtarma projeleri gerçekleştirilmiştir. Bu proje çalışmaları kapsamında Orta Kapı olarak isimlendirilen taşınmaz kültür varlığının 2018 yılında gerçekleştirilen, günümüz kültür varlığı koruma ilkeleri ve anlayışıyla yapılmış başarılı bir koruma çalışmasında yer almaktadır. Bu çalışma ile Orta Kapı üç blok halinde, yeni Hasankeyf yerleşiminde oluşturulan arkeopark alanındaki yeni yerine taşınmış ve yeniden kurulumu yapılarak baraj gölü suları altında kalma tehdidinden kurtarılması sağlanmıştır. Bu makalede; Orta Kapı'nın "Bloklara Ayırarak Taşıma Yöntemi" ile bütüncül taşınması dünya literatüründe de bu nitelikte ve ölçekte uygulanmış az sayıdaki önemli proje örneklerinden birini oluşturması nedeniyle, gerçekleştirilen koruma ve taşıma çalışmaları detaylı olarak ele alınmıştır. Çalışmamız, ileriki süreçlerde, yok olma tehdidi ile karşılaşan kültürel mirasın korunması/kurtarılması için müdahale biçimi ve yöntemleri açısından fikir vermesi ve yapılacak bilimsel araştırmalara katkı sunması amacını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kültürel Miras, Hasankeyf, Orta Kapı, Kurtarma (Taşıma), Bloklara Ayırarak Taşıma.*

Abstract

With the completion of the Ilisu Dam and Hydroelectric Power Plant (HEPP) Project, comprehensive salvation projects have been carried out for the documentation, conservation, and salvation of cultural assets in the Hasankeyf Lower City region, a large part of which has been submerged. Within the scope of this project work, it is included in a successful conservation study of the immovable cultural assets named as Orta Kapı, literally the Middle Gate, which was carried out in 2018, with today's cultural assets conservation principles and understanding. With this work, the Middle Gate was relocated to its new location in the archeopark area created in the new Hasankeyf settlement in three blocks, and it was re-settled and salvaged from the threat of being flooded under the dam lake. In this article, since the holistic relocation of the Middle Gate with the "Relocation by Separating into Blocks" constitutes one of the few important project examples applied in this quality and scale in the world literature, the studies carried out have been discussed in detail. Our study aims to contribute to the efforts to salvage the historical and cultural heritage that are under the threat of extinction in the future and to contribute to the scientific research to be conducted.

Keywords: *Cultural Heritage, Hasankeyf, Middle Gate, Salvaging (Relocation), Relocation by Separating into Blocks.*

Bu makale; Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce Mardin'de 11-13 Ekim 2019 tarihinde gerçekleştirilen 3. Uluslararası Ilisu Barajı ve HES Projesi Sempozyumu'nda sunulmuştur.

* Restoratör-Mimar-Sanat Tarihçi. ©0000-0001-7143-4349 | yilmazmesut10@gmail.com

** Dr., Yüksek Mimar. ©0000-0003-3049-5908 | serapsevgi06@gmail.com

*** Yüksek İnşaat Mühendisi. ©0000-0002-7183-1640 | cenk.koparan1@gmail.com

**** İnşaat Mühendisi. ©0000-0003-1185-5672 | ogzctn@hotmail.com.tr

Giriş

Günümüzde tüm insanlığın ortak değerleri olarak kabul edilen kültürel zenginliğin büyük bir bölümünü oluşturan taşınmaz kültür varlıkları, ülkemizde ve dünyada, tarih süreci boyunca, deprem, sel, toprak kayması, kıyı erozyonu gibi doğa etkilerinin ya da enerji nakil hattı, otoyol, baraj, kentleşme ve imar faaliyetleri gibi bayındırlık projelerinin neden olduğu yok olma riskleriyle karşı karşıya kalarak özgün konumunda korunmasını zorlaştırabilmekte, hatta olanaksız hale getirebilmektedir¹. Bu durum, günümüzde göz ardı edilemeyecek kadar taşınmaz kültür varlığını tehdit etmektedir. Yok olma tehdidi altındaki taşınmaz kültür varlıklarının kurtarılması, olumsuz etkilerin azaltılması için ülkemizde ve dünyanın birçok yerinde koruma ve taşıyarak koruma projelerinin yürütüldüğü bilinmektedir.

Ülkemizde de yok olma tehdidi altındaki taşınmaz kültür varlıklarının kurtarılması için yürütülen koruma çalışmalarının en önemlilerinden biri, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Dicle Nehri'nin toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesine ilişkin çalışmalar doğrultusunda, 1954 yılında DSİ Genel Müdürlüğü tarafından başlatılan ve 2006 yılında fiilen inşasına başlanan Ilısu Barajı ve Hidroelektrik Santrali Projesi'nin rezervuar alanında kalan (Fig. 1) tarihi Hasankeyf yerleşimindeki taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve kurtarılması için yürütülen çalışmalardır².

Fig. 1: Ilısu Barajı ve rezervuar alanı

Tarihi Hasankeyf yerleşiminde yer alan yok olma riski altındaki taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve kurtarılması çalışmaları Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu'nun "Baraj Alanlarından Etkilenen Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunması" hususunda aldığı 36 sayılı İlke Kararı ile oluşturulan "Bilim Komisyonu" ile Kazı Başkanlığı görüşleri ve Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun kararları doğrultusunda Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün (KVM) teknik ve mali işbirliğinde yürütülmekte olup

¹ Ahunbay 2011, 104.

² Sevgi v.d. 2017, 10- 37; Yılmaz v.d. 2019, 30-51.

yerinde koruma ve taşıma projeleri³ kapsamında “Orta Kapı” olarak isimlendirilen taşınmaz kültür varlığının “Bloklara Ayırarak Taşıma Yöntemi” ile bütüncül taşınması çalışmaları da yer almaktadır.

Hasankeyf İç Kale’ye çıkış güzergâhındaki üçüncü kale kapısı olan Orta Kapı, çağdaş koruma anlayışı ve ilkeleriyle 2018 yılında gerçekleştirilen başarılı bir koruma çalışması ile 3 blok halinde yeni Hasankeyf yerleşimde oluşturulan arkeopark alanındaki yeni yerine taşınmış ve yeniden kurulumu yapılarak baraj gölü suları altında kalma tehdidinden kurtarılmıştır. Bu çalışmada söz konusu gerçekleştirilen koruma ve kurtarma çalışmaları detaylı olarak ele alınmıştır.

Tarihçe, Taşıma Öncesi Durum ve Mimari Özellikler

Tarihi Hasankeyf yerleşimin ilk dönemlerinden itibaren önemli bir yere sahip olan ve “Yukarı Şehir” olarak isimlendirilen Kale’de Roma Dönemi’nden başlayarak çeşitli zamanlardaki kültür katmanları tespit edilmiş olup Orta Çağ’da son şeklini almıştır. Dört taraftan çok dik yamaçlarla çevrelenen doğal bir korumaya sahip yekpare kaya kütlesi üzerine kurulmuş olan kaleye, kapılarla kontrol altına alınan iki farklı yoldan çıkılmaktadır⁴. Kaleye doğu tarafından ulaşılan zikzaklı, taş döşemeli rampa yolun üzerinde peş peşe sıralanmış kapılar en dikkat çekenlerdir. Özellikle bu kapılardan üçüncüsü olan ve günümüzde “Orta Kapı” ismiyle adlandırılan taşınmaz kültür varlığı, tarihi Hasankeyf yerleşimindeki sağlam kalabilmiş Eyyubi Dönemi mimarlığının önemli bir örneğini temsil etmektedir⁵ (Fig. 2). Orta Kapı’nın güney cephesindeki açıklığının üzerinde yer alan tek sıra kitabesine göre Hicri 820 (Miladi 1416) senesinde Eyyubi Dönemi’nde Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır⁶.

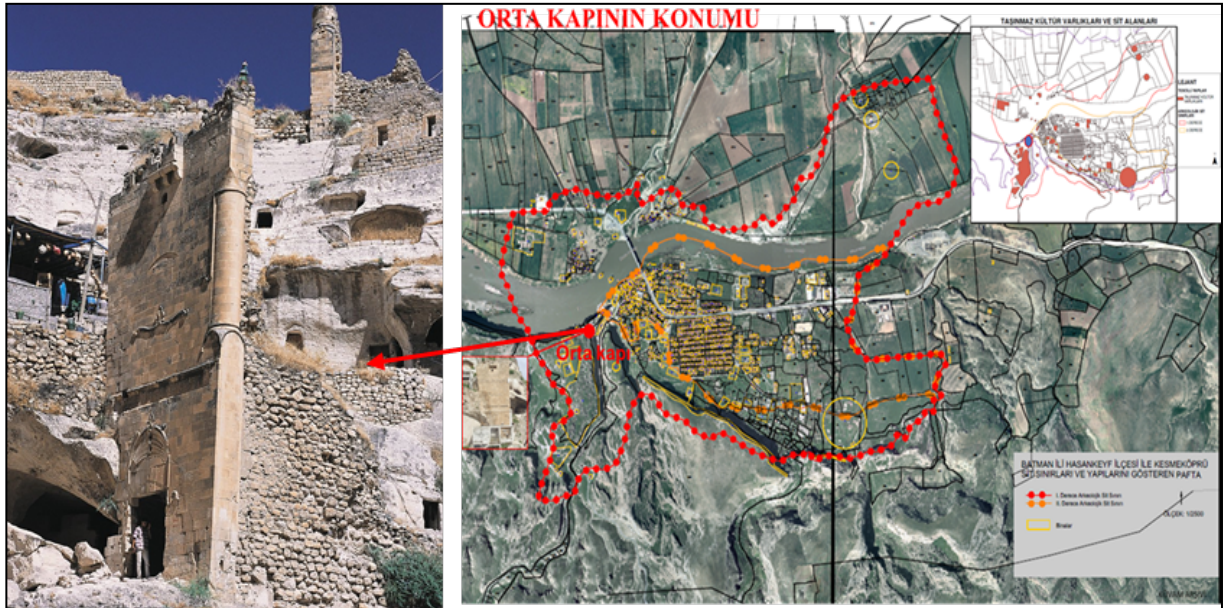

Fig. 2: Hasankeyf Orta Kale Kapısı'nın özgün konumu

³ Sevgi v.d. 2017, 10- 37.

⁴ Kozbe 2017, 337.

⁵ Yurddaş 2002, 100-111; Çeken 2008, 2-6.

⁶ Uluçam 2016, 20.

Hasankeyf Orta Kapı muntazam kesme taş malzeme ve bağlayıcı harç olarak kireç harcı kullanılarak inşa edilmiş, güney (ön) cephesi günümüze bütünlüğünü koruyarak ulaşmıştır. Kapının arkasında yer alması gereken nöbetçi mekânı, seğirdim, seğirdime ulaşan yollar ve mazgallar gibi bölümlerin kısmen izleri görülebilmektedir⁷. Dörtgen formdaki kapı mağaralarının üzerinde yer almakta ve batısındaki ana kaya kütesine dayanmakta, doğusu açıkta ve uçurum bulunmaktadır. Kapının dar doğu kenarı, düzgün blok taş kaplamalı olup güney cephedeki silmeleri takip eden kat ayrımları, sütun gibi kare kaideden silindirik gövdeye geçiş ve sonra tekrar kareye dönüşüm izlenimi veren işlemler içermektedir⁸. Kapının kuzey (arka) cephesi ikinci katı işaret eden sivri kemerli bir açıklık ve üst kotlarda yine sivri kemerli bir nişe sahip olup moloz taş örgü üzeri sıvalıdır. Moloz taş örgülü yan duvar uzantıları zemine yakın bölümlerde bir miktar kuzeye doğru uzanmaktadır (Fig. 3).

Fig. 3: Hasankeyf Orta Kale Kapısı'nın özgün yerindeki durumu

Orta Kapı'nın tamamında yapım malzemesi taş olup; güney (ön) cephede kesme taş malzeme olarak az gözenekli yerel kireç taşları kullanılmıştır. Kesme taş cephenin arkasında payanda niteliğini taşıyan duvar moloz taş örgülüdür. Moloz taş örgülü bölümlerin önceleri sıvalı olduğu mevcut sıva kalıntılardan anlaşılmaktadır. Moloz taş örgülü bölümlerde kullanılan bağlayıcı harçlar iri agregalıdır. Kesme taş örgüler arasındaki bağlayıcı harçlar ise ince taneli, açık krem renklidir⁹. Dikdörtgen kapı açıklığının üzerinde ahşap hatıllar kullanılmıştır.

Orta Kapı'da, 2002-2010 yılları arasında mevcut korunmuşluk durumunun stabil hale getirmesine, sağlamlaştırılmasına ve güçlendirilmesine yönelik kapsamlı koruma uygulamaları yapılmıştır. 2002 yılında başlatılan, ancak ağırlıklı olarak 2008 yılı sonrasında yapılan bu uygulamaların; çelik strüktür ile desteklenme, çelik gergi ile doğu kenarın desteklenmesi, derz dolgu uygulamaları, örgü içlerindeki boşlukların sıvı

⁷ Çeken 2008, 2-6; Kozbe 2017, 337.

⁸ Çeken 2008, 2-6.

⁹ Eskici 2008, 2-4.

harç enjeksiyonu yapılarak sağlamlaştırılması, yarık ve çatlakların çelik dikişle sağlamlaştırılması, eksik örgü bölümlerinin benzer taş malzeme ile tamamlanması ve mevcut sıva kalıntılarının sağlamlaştırılması gibi uygulamalardan oluştuğu taşıma öncesi yapılan incelemerde görülmüştür¹⁰.

Koruma ve kurtarma (taşıma) uygulamalarına başlanmadan önce Orta Kapı'da yapılan incelemede, 2002-2010 yılları arasında sağlamlaştırma ve güçlendirme amacıyla yapılmış olan uygulamaların sonucunda, Orta Kapı'nın mevcut korunmuşluk durumunun stabil olduğu görülmüştür¹¹. Bu nedenle, koruma ve kurtarma (taşıma) uygulamaları öncesinde kapsamlı bir sağlamlaştırma ve güçlendirme amaçlı koruma uygulamalarının gerekli olmadığı anlaşılmıştır.

Koruma ve Kurtarma (Taşıma) Uygulamaları

Yok olma riski altındaki taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve kurtarılması için yürütülen projelerde ilk olarak çağdaş koruma ilkelerinin belirlendiği uluslararası tüzük ve yönetmeliklerde yer alan hükümlerde belirtildiği gibi, özgün konumunda korunmasını esas alan uygulamalar değerlendirilmektedir. Ancak taşınmaz kültür varlığının yerinde koruma yöntemleri uygulanarak özgün konumunda korunması imkânsız hale gelmesi durumlarda en son seçenek olarak Taşıyarak Koruma Yöntemleri değerlendirilmektedir.

Taşıyarak Koruma Yöntemleri, yok olma riski altındaki bir taşınmaz kültür varlığının özgün konumundan çeşitli taşıma yöntemleri kullanılarak önceden belirlenen uygun bir konuma nakledilmesi olarak tanımlanmaktadır. Ancak bir taşınmaz kültür varlığının özgün konumundan ve sahip olduğu kültürel değere katkıda bulunan çevresel etkenlerden ayırmanın onun özgünlüğünü zedeleyen bir eylem olduğu unutulmamalıdır¹².

Yok olma riski altındaki taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve kurtarılması için uygulanan Taşıyarak Koruma Yöntemleri'nin bir grubunu bloklara ayırarak taşıma yöntemi oluşturmaktadır. Bu yöntem taşınmaz kültür varlığının boyutları, yapım malzemesi ve yapım tekniği ya da mevcut durumu ve konumu nedeniyle birim yapı elemanlarına ayırarak taşıma ve strüktürel bütüncül taşıma yöntemlerinin uygulanmasının mümkün olmadığı durumlarda uygulanmaktadır¹³. Yöntemde kullanılan teknikler, ekipmanlar, malzemeler uygulanacağı her bir taşınmaz kültür varlığına göre değişiklik göstermekte olması sebebiyle, projelendirme ve uygulama aşamalarının tecrübeli elemanlar tarafından dikkatli bir şekilde yürütülmektedir.

Dünyada taşınmaz kültür varlıklarının kurtarılması için yürütülen koruma çalışmalarında bloklara ayırarak taşıma yöntemi çok az kullanılmaktadır. Bunun nedeni taşınmaz kültür varlıklarının en az zararla taşınmasına olanak veren strüktürel bütüncül taşıma yöntemleri ile hemen hemen aynı mühendislik tekniklerinin, ekipmanların, malzemelerin kullanılması ve maliyetlerinin yakın olmasıdır¹⁴. Türkiye'de Hasankeyf'te yer alan yok olma riski altındaki taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve kurtarılması için yürütülen çalışmalar kapsamında, Orta Kale Kapısı'nın

¹⁰ Eskici – Şener 2016, 2-6.

¹¹ Eskici – Şener 2016, 2-6.

¹² Curtis 1979, 1-2.

¹³ Burat 1973, 289-298; Curtis 1979, 1-2.

¹⁴ Yılmaz 2019, 156.

2018 yılında üç bloğa ayrılarak taşınması, bu taşıma yönteminin uygulanmış az sayıdaki önemli örneklerinden birini oluşturmuştur.

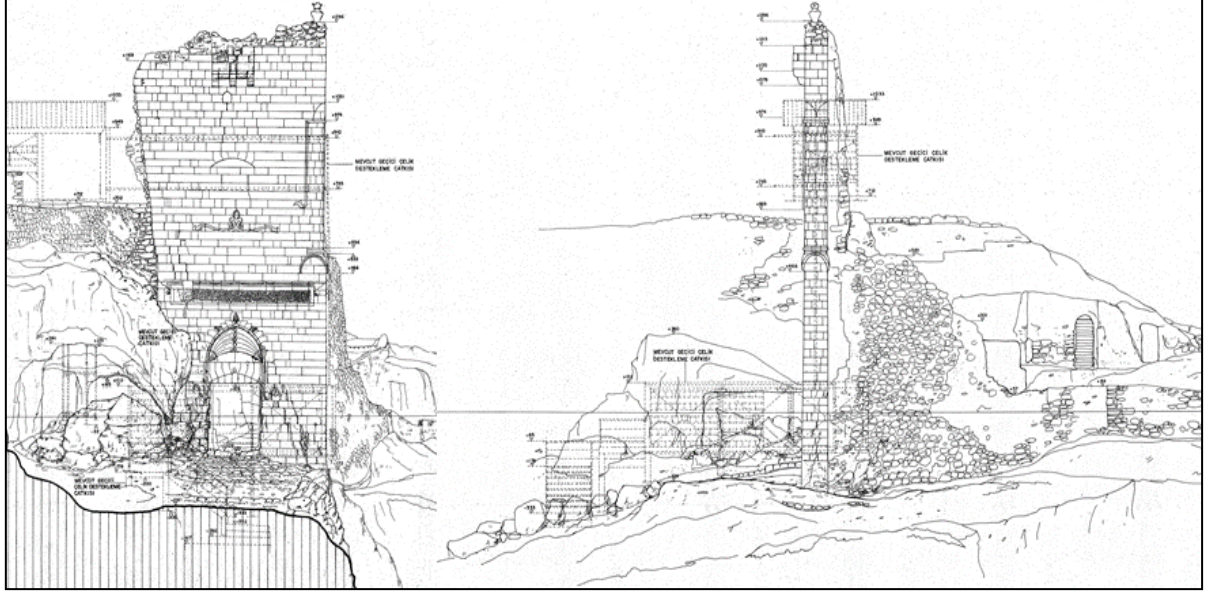

Fig. 4: Hasankeyf Orta Kale Kapısı'nın özgün yerindeki durumunun belgeleme çizimleri (Hasankeyf Kazı Başkanlığı Arşivi)

Hasankeyf Orta Kale Kapısı'nı baraj gölü suları altında kalmaktan kurtarmak için yapılan taşıma ve kurtarma çalışmaları için hazırlık çalışmaları kapsamında, öncelikle betimsel, çizimsel, fotoğraf ve lazer tarama belgeleme yöntemleri kullanılarak mevcut durumun çok ayrıntılı tespiti ve belgelemesi yapılmıştır. Bu belgelemeler uygulanacak taşıma yönteminin belirlenmesinde ve diğer ihtiyaç duyulan çeşitli proje çizimlerinin oluşturulmasında çok yararlı olmuştur (Fig. 4).

Fig. 5: Hasankeyf Orta Kale Kapısı'nın 3 yapı bloğuna yatay şekilde ayrılması

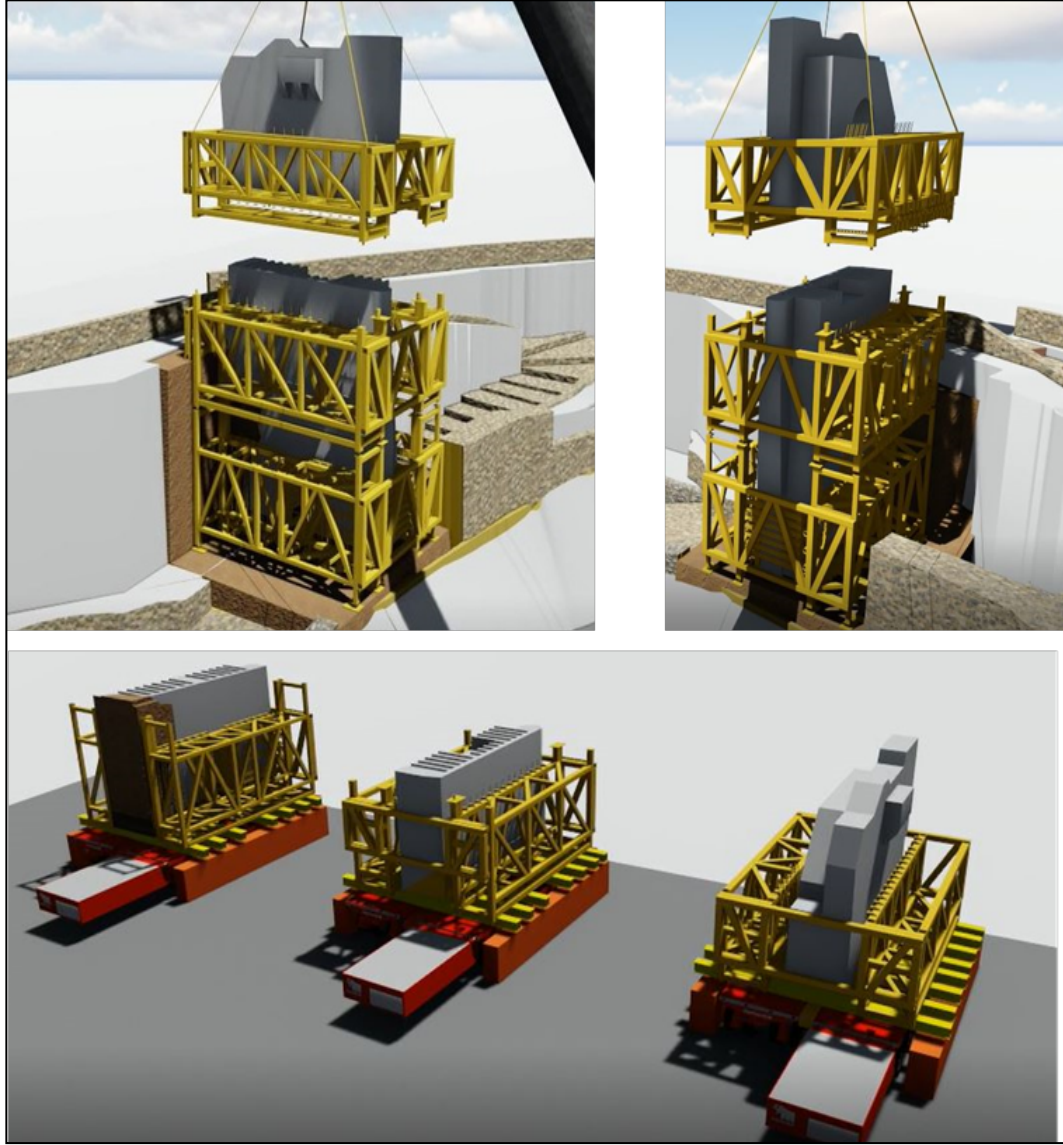

Fig. 6. Hasankeyf Orta Kale Kapısı'nın bloklara ayırarak taşıma uygulamasının üç boyutlu model çizimi görselleri

Hasankeyf Orta Kale Kapısı'nın strüktürel bütüncül taşıma yöntemi uygulanarak taşınması kurtarma çalışmalarında öncelikli olarak değerlendirilmiştir. Ancak kapının mevcut yerinin batısında ana kaya kütleline dayanmasının, doğusunun dik kayalık yamaç olması ve yakın çevresindeki kayalar oyulmuş mağaraların çökmesi üzerine yıkılma riskine girmesi nedeniyle strüktürel çelik takviyelerle destelenmiş bir durumda olmasının, tek parça halinde sökülerek mevcut konumundan ayrılabilmesini oldukça riskli hale getirdiği tespit edilmiştir. Ayrıca, kapının özellikle batı kesiminin doğal kayalık üzerine oturuyor olması, taşıma öncesi kesme ve ayırma işlemlerinin uygulanmasını çok büyük oranda zorlaştırdığı anlaşılmıştır. Bu sebeple kapının 3 yapı bloğuna yatay şekilde ayrılarak taşınmasının daha uygun olduğuna ve çalışmalarda bloklara ayırarak taşıma yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir (Fig. 5). Bu kararda bloklara ayırarak taşıma yöntemi uygulanarak taşınmanın, kapının taşıma öncesi ve esnasında karşı karşıya kalacağı olası riskleri azaltacağı, dolayısıyla da zarar görmesini engelleyeceğinin teknik değerlendirmeler ile ortaya konulması etkili

olmuştur. Ayrıca bloklara ayırarak taşınmanın, kapının taşınacağı yolun çıkışının Roma Dönemi dükkânlarının yer aldığı alanın hemen yanında bulunması, yolun alt katmanlarında boşluklar ve miras kalıntılarını barındırma olasılığının yüksek olması nedeniyle, taşıma esnasında yolun daha az yüke maruz kalmasını sağlayarak olası yol göçmelerini ve miras kalıntılarının zarar görmesini büyük oranda önleyeceği görülmüştür.

Fig. 7: Hasankeyf Orta Kale Kapısı'nı kaldırma ve taşıma için yapılan çelik taşıyıcı konstrüksiyon

Orta Kale Kapısı'nın bloklara ayırarak taşıma uygulamaları kapsamında; öncelikle yüksekliği 15,5 m ve ağırlığı 337 ton olan kapının boyutları ve taşıma güvenliği gözetilerek, sırasıyla 113, 101 ve 123 ton ağırlığa sahip olacak şekilde, kapıyı 3 yapı bloğuna ayıracak 72 ton ağırlığında ve güçlendirilmiş çelikten imal edilmiş taşıyıcı strüktür sırayla monte edilmiştir¹⁵ (Fig. 6). Taşıyıcı strüktürlerden en alt bloğu oluşturacak olanı, zemine temas noktasına betonarme pabuç elemanlar yapılarak bunlara sabitlenmiştir. Ardından kapının batı taraftaki kayalık ile bağlantısı dikkatle koparılmış ve arka moloz taş doğu cepheden, kesim hatları boyunca karot makinesi kullanılarak yaklaşık 15 cm aralıklarla, 22 cm çapında 14'er adet delik açılmıştır. Açılan bu deliklere blokları birbirinden ayırma işlemini ve bloğu alttan taşıyacak olan çelik borular yerleştirilmiş ve taşıyıcı çelik strüktüre sabitlenerek kapı kaldırma ve taşımaya hazır hale getirilmiştir (Fig. 7). Ayrıca 825 metrekare büyüklüğünde vinç kaldırma platformu, 192 m uzunluğa ve 7 m genişliğe sahip betonarme taşıma yolu, geçici stok sahası ve yeni yerinde vinç indirme platformu da hazırlanmıştır.

Hasankeyf Orta Kale Kapısı, kaldırılması ve taşınmasında kullanılan çelik taşıyıcı konstrüksiyonun ağırlığı ile birlikte, üst blok 137 ton, orta blok 125 ton ve alt blok 147 ton olan 3 bloğuna ayrılarak ve kaldırma için her birinde 4 adet 50 ton kapasiteli kriko kullanılarak birbirinden ayrılmıştır. Her bir blok 650 ton kaldırma kapasiteli mobil vinçle yerlerinden kaldırılarak, 24 akslı bir SPMT (kendinden tahrikli modüler taşıyıcı) sistem üzerine konularak ilk olarak 191 m mesafede bulunan geçici stok (depo) sahasına taşınmıştır (Fig. 8-9).

¹⁵ DSİ 2018.

Fig. 8: Hasankeyf Orta Kale Kapısı'nın üç yapı bloğuna ayrılarak 650 ton kaldırma kapasiteli mobil vinçle yerlerinden kaldırılma aşaması çalışmaları

Fig. 9: Hasankeyf Orta Kale Kapısı'nın üç yapı bloğunun 650 ton kapasiteli vinçle yerlerinden kaldırılarak, SPMT (kendinden tahrikli modüler taşıyıcı) sistem üzerine konularak geçici stok sahasına taşınması aşaması çalışmaları

Orta Kapı'nın 3 yapı bloğunun da geçici stok sahasına taşınması tamamlandıktan sonra 650-ton taşıma kapasiteli mobil vinç ile kapının Yeni Hasankeyf Yerleşkesi'nde yer alan Arkeopark Alanı'ndaki yeni nihai konumuna alınarak yeniden kurulum çalışması için hazırlanmıştır. Bunun ardından geçici stok alanında bulunan 3 yapı bloğu en alt bloktan başlayarak sırasıyla 24 akslı bir SPMT sistem üzerine alınarak, 4174 m uzunluğunda ve maksimum eğimi yüzde 8 olan taşıma güzergâhı

kullanılarak 37.40 m üst kottaki Arkeopark Alanı'nda yer alan yeni nihai varış noktasına taşınmış ve 650-ton kapasiteli vinçle yeniden kurulumu gerçekleştirilmiştir (Fig. 10). Bu çalışma ile baraj göl sahasından çıkarılan, Hasankeyf Orta Kale Kapısı'nın yeni konumunda restorasyon ve sergileme çalışmalarının tamamlanarak ziyarete hazır hale getirilmesi ile birlikte koruma ve kurtarma (taşıma) uygulamaları başarılı bir şekilde tamamlanmıştır (Fig. 11).

Fig. 10: Hasankeyf Orta Kale Kapısı'nı üç yapı bloğunun yeni Hasankeyf Yerleşkesi'nde yer alan Arkeopark Alanı'ndaki yeni nihai konumuna alınarak yeniden kurulum çalışması

Fig. 11: Hasankeyf Orta Kale Kapısı'nın Arkeopark Alanı'ndaki yeni konumunda restorasyon ve sergileme çalışmaları

Sonuç

Tarihi Hasankeyf yerleşiminde yer alan ve Orta Kapı olarak isimlendirilen taşınmaz kültür varlığı, Ilısu Baraj ve HES Projesi göl suları altında kalmaktan kurtarılarak gelecek kuşaklara aktarılabilmesi ve sergilenmesine olanak sağlanabilmesi amacıyla, ileri mühendislik teknikleri ve ekipmanları kullanılarak üç bloğa ayrılmış 15.10.2018-22.10.2018 tarihleri arasında gerçekleştirilen koruma ve kurtarma (taşınma) çalışmasıyla, yeni Hasankeyf yerleşiminde oluşturulan arkeopark alanındaki yeni yerine nakledilmiştir. Orta Kapı'nın bloklara ayrılarak taşınma yöntemi kullanılarak yaklaşık 4,2 km uzaklığa ve yaklaşık 37,5 m yukarıya bütüncül olarak taşınması, kültürel mirasın korunmasına ilişkin günümüz ilkeleri ve anlayışı ile yapılmış başarılı bir koruma ve kurtarma çalışması olarak değerlendirilmektedir. Bir taşınmaz kültür varlığının bloklara ayrılarak taşınması bu nitelikte ve ölçekte uygulanmış az sayıdaki proje örneklerinden birini oluşturması nedeniyle dünya literatüründe de önemli bir çalışma olarak yerini almıştır. Orta Kapı'nın taşınarak koruma uygulamalarının interdisipliner uzman ekiplerle ve yönetim planı çerçevesinde, bütüncül koruma ilkelerine dayanılarak yürütülmesi ileriki süreçlerde yok olma tehdidi ile karşılaşan kültürel mirasın korunması/kurtarılması için gerçekleştirilecek çalışmalara örnek oluşturacaktır.

Teşekkür

Yazarlar, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'ne, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na, Bilim Komisyonu üyelerine, Hasankeyf Kazı Başkanlığı'na, Batman Müze Müdürlüğü'ne, katkı vermiş bütün bilim insanlarına, ana / alt yüklenicilik yapmış bütün firmalara, katkısı olan bütün teknik personel ve işçilere teşekkürlerini sunarlar.

KAYNAKÇA

Ahunbay 2011

Z. Ahunbay, *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, 6. baskı, İstanbul, 2011.

Burat 1973

O. Burat, "Pertek «Baysungur» Camiinin Taşınması", *Vakıflar Dergisi* 10, Ankara, 1973, 289-298.

Curtis 1979

J.O. Curtis, *Moving Historic Buildings*, Washington, 1979.

Çeken 2008

M. Çeken, *Hasankeyf Orta Kapı (3. Kapı) Tarihi Araştırma ve Restitüsyon Raporu*, KABA, Eski Eserler Koruma ve Değerlendirme Mimarlık Ltd., Yayınlanmamış Rapor, Ankara, 2008.

DSİ 2018

DSİ/Devlet Su İşleri, "Tarihi Taşıma Operasyonlarında Sıra Orta Kapıda", 2018. <http://www.dsi.gov.tr/haberler/2018/10/17/tarihi-tasima-operasyonlarında-sıra-orta-kapıda> (Erişim Tarihi: 20.04.2019)

Eskici 2008

B. Eskici, *Hasankeyf Orta Kapı Malzeme Koruma Raporu*, KABA, Eski Eserler Koruma ve Değerlendirme Mimarlık Ltd., Yayınlanmamış Rapor, Ankara, 2008.

Eskici – Şener 2016

B. Eskici – Y. S. Şener, *Hasankeyf'te Orta Kapı Olarak İsimlendirilen Anıtın Taşınması, Yerinde Kalacak Kalıntıların Korunması ve Taşınan Orta Kapı'nın Yeni Yerinde Sergilenmesine Yönelik Rapor*, Nuran Demirtaş Proje Mimarlık Ltd., Yayınlanmamış Rapor, Ankara, 2016.

Kozbe 2017

G. Kozbe, *Batman İli Kültür Envanteri*, III. Cilt, Batman, 2017.

Sevgi – Murat – Yılmaz 2017

S. Sevgi – M. Çetin – M. Yılmaz, "Hasankeyf Zeynel Bey Türbesi'nin Koruma ve Kurtarma (Taşıma) Projesi", *Kâgir Yapılarda Koruma ve Onarım Semineri IX Bildirileri*, İstanbul, 2017, 10-37.

Uluçam 2016

A. Uluçam, "Hasankeyf'teki Kültürel Mirasın Bugünkü Durumu", *XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Sakarya, 2016, 14-36.

Yılmaz 2019

M. Yılmaz, *Yok Olma Riski Altındaki Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunma Yöntemleri*, Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Yılmaz – Eskici – Eliüşük - Akgönül – Şener 2019

M. Yılmaz – B. Eskici – M. Eliüşük – M. S. Akgönül – Y. S. Şener, "Hasankeyf Mardinike Külliyesi Kalıntılarının Sağlamaştırılması ve Su Altında Korunmasına Yönelik Uygulama Çalışmaları", *MASROP E-dergi* 13/1, 2019, 30-51.

Yurttaş 2002

H. Yurttaş, "Hasankeyf'de Artuklu, Eyyübi, Akkoyunlu ve Osmanlı Dönemi Mimari Eserleri", *Türkler* 8, Ankara, 2002, 100-111.

